

bilimname XXXVI, 2018/2, 45-62
Geliş Tarihi: 21.06.2018, Kabul Tarihi: 13.09.2018, Yayın Tarihi: 31.10.2018
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.435356>

MANTIK TARİHİNDE İSAGOCİ GELENEĞİ*

© Kamil KÖMÜRÇÜ^a

Öz

Sistemli bir bilim olarak milattan önce üçüncü ve dördüncü yüzyıllarda Antik Yunan dünyasında ortaya çıkmış olan mantık; bilim olmasından ziyade diğer bilimlerin öğrenilebilmesi için gerekli olan “araç” olarak kabul görülmüştür. Bu özelliği sebebiyle ona büyük değer atfedilmiş ve mantık öğretimine özel önem verilmiştir. Mantığı sistemli ve anlaşılır biçimde kavratmak amacıyla çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Porphyrios tarafından Aristoteles’in *Kategoriler*’ine giriş olarak yazılmış olan *İsagoci* isimli eser de bir yanıyla bu niteliğe sahiptir. Söz konusu kitap mantığın İslam dünyasına girmesi ile Arapçaya tercüme edilmiştir. Başta Fârâbî, İbn Sîna olmak üzere Müslüman düşünürler tarafından aynı isimle veya benzer adlarla birçok çalışma yapılmıştır. *İsagoci* üzerine çok sayıda şerh ve haşiye yazılmış bunun sonucunda İslam dünyasında *İsagoci* geleneği ortaya çıkmıştır. Bu gelenek ortaya çıktığı devirden günümüze kadar bazı kopukluklar olsa da devam etmiştir. İslam dünyasında hiç şüphesiz en çok şöhret bulmuş olan *İsagoci*, on üçüncü yüzyılda yaşamış olan Esirüddin el-Ebherî tarafından kaleme alınmıştır. Ebherî’nin yazmış olduğu *İsagoci*’de mantık konuları başlangıç seviyesindeki kimseler için oldukça kolay kavranılabilecek bir yapıya sahiptir. Bir hayli itibar görmüş olan bu tarz, İslam dünyasında *İsagoci*’nin şerh ve haşiyeleri ile devam ettirilmiş; Ebherî’nin *İsagoci*’si kendine has ayrı bir gelenek oluşturmuştur. Ebherî’nin *İsagoci*’sinin bilinen ilk şerhi on dördüncü yüzyılda yaşamış olan Hüsameddin Kâtî tarafından yapılmıştır. On beşinci yüzyıl müelliflerinden Muhyiddin et-Tâlişî de bu şerhe bir haşiye yazmış ve böylece günümüze kadar devam eden bir gelenek ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda gerek *İsagoci* ve şerhleri gerekse de benzer tarzda kaleme alınan başka kitaplar İslam dünyasının her köşesine yayılmıştır.

Anahtar kelimeler: Mantık, Mantık öğretimi, İisagoci, Porphyrios, Ebheri.

* Bu makalede daha önce yaptığımız şu çalışmalardan faydalanılmıştır: Esirüddin el-Ebherî’nin Mantık Tarihindeki Yeri. *Uluslararası 13. Yüzyılda Felsefe Sempozyumu Bildirileri*. 2014, s. 150-164; Esirüddin el-Ebherî Ekseninde Medreselerde Mantık Eğitimi ve Bu Eğitimin Günümüz Medreselerine Yansımaları. *Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*. 5-7 Ekim 2012, cilt: II, s. 595-614; Medreselerde Mantık Eğitimi ve Ebherî Etkisi. *Felsefe Dünyası*. 2013/1 Sayı: 57, s. 95-113.

^a Doç. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, kkomurcu@cumhuriyet.edu.tr

THE TRADITION OF *ISAGOGE* IN THE HISTORY OF LOGIC

Logic as a systematic science, first appeared in the Ancient Greek world during the third and fourth centuries B.c. Logic is an independent science but it has been seen as a “organon” for learning other sciences. Logic has been attributed great importance because of this feature. For this reason special emphasis has been placed on teaching of logic. Some books have been written for this purpose.

From the past to the present the book named *Isagoge* has an important place in teaching of logic. *Isagoge* was written by Porphyrios as an introduction to the *Categorias*, book of Aristotle. Five universal concept have been examined in *Isagoge*. At the same time this book is the work of the first emergence of the problem of universals.

[The Extended Abstract is at the end of the article.]

Giriş

Antik Yunan’da Aristoteles (m.ö. 384-322) tarafından sistemli bir yapıya kavuşturulmuş olan Mantık bilimi daha çok diğer ilimler için bir alet olarak kabul edilmiştir. Onun alet olma vasfı diğer bilimlerin elde edilmesinde aracılık etmesi anlamına gelir. Bu nedenle bilgi elde etme sürecinin başında ilk önce mantık öğrenimi bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Bu durum başlangıç seviyesinde mantığın kısa, özlü ve açık bir biçimde ortaya konulmasını beraberinde getirmiştir. Bu amaçla mantık konularını bahsi geçen şekilde ele alan kitaplar kaleme alınmıştır. Bu eserlerden en meşhuru *İsagoci*¹ ismiyle bilinen kitaptır. Bu adla İslam dünyasında birçok kitap ortaya çıkmış ve böylece bir gelenek oluşmuştur. İşte buna *İsagoci* geleneği denir.

İsagoci aslında Yeni Eflatuncu düşünür Porphyrios’un (ö. 304), Aristoteles’in *Kategoriler* isimli kitabına yazdığı giriş mahiyetinde, sadece beş tümel ve bunların birbirleri ile ilişkilerini inceleyen bir çalışmadır. *İsagoci* ismi daha sonraki devirlerde mantık bilimi İslam dünyasında intikal edince mantığa giriş kitapları için adeta bir tür adı olmuştur. Bu türün İslam

¹ Bu isim; Isagoge, Eisagoge, İisaguci, İisâgûcî, İisagoji, İisaguji, İisagoci gibi birçok şekilde söylenmekte ve yazılmaktadır. Bunlarla hep aynı kitap kast edilmektedir. Biz dile daha kolay geldiğini düşündüğümüzden “İisagoci” demeyi tercih ettik.

dünyasındaki tartışmasız en meşhur örneği Esîrüddin el-Ebherî² (ö. 1265) tarafından kaleme alınmıştır. Bu çalışmada İslam düşünce tarihinde bir gelenek oluşturmayı başarmış *İsağoci*'yi inceleyeceğiz. Bu amaçla sırasıyla *İsağoci* ve Porphyrios, mantığın İslam dünyasına girişi ve medreselerde mantık öğretimi, Ebherî'nin *İsağoci*'si ve oluşturduğu gelenek ele alınmıştır. İlk olarak bu geleneğe adını veren kitap ve onun yazarı hakkında konuşmak gerekir.

A. *İsağoci* ve Porphyrios

İsağoci, “giriş”, “mukaddime” anlamına gelen Yunanca bir isimdir. Porphyrios'un eserinin adıdır. Porphyrios bu kitabı, Aristoteles'in *Kategoriler* isimli eserine onun mahiyetini açıklamak için bir giriş olarak yazmıştır. Bunu da beş tümel konusunu derli toplu ortaya koyarak yapmaya çalışmıştır.

Porphyrios'un *İsağoci*'si felsefe ve mantık alanında yüzyıllar boyunca etkili olmuş ender kitaplardan biridir. Çünkü bu eser felsefî ve mantıkî konuları anlamada önemli bir role sahiptir. Felsefe tarihçileri ve filozoflar tarafından çok çeşitli zamanlarda ele alınıp değerlendirilmiş olması, hiç kuşkusuz onun içeriğinden kaynaklanmaktadır. Bir yandan Aristoteles'in *Kategoriler*'i ile kurduğu ilgi, öte yandan da çağrıştırdığı felsefi sorunların her zaman taşıdığı güncellik felsefe ile ilgi kuran kişilerin bu eseri bir şekilde dikkate almasına yol açmıştır. (Çotuksöken, 1986, s. 7)

Modern felsefe ile birlikte “genel düşünceler”, “genel sözcükler” adını alan tümeller, felsefenin en önemli sorunlarından birini oluşturmuştur. Tümeller sorunu adı altında toplanan sorular, insanın düşünme yapısının işleyişini, düşünenle düşünülen arasındaki ilişkiyi aydınlığa kavuşturmada her zaman önemli rol oynamıştır. Tümelleri anlamak, kavramak; düşünmeyi, düşünme sürecini anlamaya, kavramaya başlamak demektir. Tümellerin, genel kavramların varlığıyla ilgili çalışmaları daha sistemli bir biçimde ortaya koyan ve yüzyıllar boyu tartışılacak bir alan olarak belirleyen Porphyrios olmuştur. Ünlü eseri *İsağoci*'nin ilk paragrafı, filozof ve felsefe tarihçileri tarafından hep bu sorunun çıkış noktası olarak

2 Ebherî'nin hayatı, eserleri ve fikirleri hakkında bkz. Bingöl, Abdükuddüs. Ebherî. *DİA*, Cilt: 10, TDV. Yay., İstanbul 1994; Brockelmann, Carl. Ebherî. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 4, MEB Yay., İstanbul 1994; Kayacık, Ahmet. Ebherî'nin *İsağoci*'sinin İlk Şerhleri. (Yayımlanmamış doktora tezi) Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1999; Kömürcü, Kâmil. Esîrüddin el-Ebherî. *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni* içinde (Ed. İsmail Çalışkan), Cilt: 6, (s. 791-810), İnsan Yay., İstanbul 2015.

değerlendirilmiştir. Hatta tüm orta çağ felsefesinin bu kitapçıkla ilgili yorumlardan oluştuğunu ileri süren felsefe tarihçileri bile vardır. (Çotuksöken, 1986, s. 11-12)

Burada kısaca Porphyrios'tan da bahsetmek gerekir. Yeni Eflatuncu bir düşünür olan Porphyrios'un hayatı hakkında sadece genel bilgiler vardır. Tyr'de 232 ya da 233'te Hıristiyanlık döneminde doğmuş olan Porphyrios önce Longinus'un, Origenes'in ve Apollonius'un derslerine katılmıştır. Otuz yaşında iken, Roma'da coşkulu bir biçimde hocalık yapan Plotinos'a bağlanmış ve bundan böyle de onun düşüncelerini yaymaya kendini adanmıştır. Plotinos'a eserlerinin düzeltilmesinde ve oluşturulmasında yardım etmiş; 270'te Roma okulunun yönetiminde onun yerine geçmiştir. 267'den 270'e kadar Sicilya'da Lilybaeum'da bir köşeye çekilen Porphyrios, hocasının eserlerini yayınlamıştır. Hocasının düşüncelerini her biri dokuz kitaptan oluşan altı parça haline getirip *Enneadlar* (Dokuzlular) adıyla bilim ve felsefe dünyasının hizmetine sunmuştur. *Plotinos'un Yaşamı* adlı eseri de bu külliyyatın en başına koymuştur. Yeni Eflatuncu okulun başı olarak, Plotinos'tan mistik ve dinsel anlamda devraldığı öğretiyi yönlendirmediği ayrıca, Iambikos ve takipçilerinde rezalete varan çileci ve bir tür de büyücükle ilgili şeylerin zevkini öğrencilerine aşlamada katkısı olmuştur. Ama buna karşın o, salt spekülatif bir mistisizmin sınırları içerisinde kalmayı da başarmıştır. Plotinos'un başlattığı Yunan dininin ve mitolojisinin felsefeye yorumlanışını, eserinde sürdürmüş ve hocasının öğretisinin karanlık ve tartışma konusu olan yönlerini aydınlık ve belirgin kılma çabasına kendisini adanmıştır. Ardında çok açık bir dille yazılmış verimli ve çeşitli bir eser bırakarak Roma'da 304 yılında ölmüştür. Eserlerinin yalnızca bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Çalışmaları arasında *Plotinos'un Yaşamı*'ndan başka, bir *Felsefe Tarihi*, *Pythagoras'ın Yaşamı*, *Perilerin Mağarası*, *Perhiz Üzerine* sayılabilir. (Tricot, 1986, s. 21-22)

Porphyrios, Aristoteles'ten de haberi olan bir yorumcudur. O, Aristoteles'in *Kategoriler*'ine bir giriş olarak *İsagoci*'yi yazmıştır. *İsagoci*'de cins, tür, ayırım, hassa ve ilinti olarak sıralanan beş tümel konusu incelenir. Bunlar Aristoteles'in öğretilerinde büyük bir rol oynarlar. *Topika*'nın çeşitli parçalarından esinlenmiş olan Porphyrios, bu kavramlar üzerine sade ama çok belirgin ve anlaşılır nitelikler taşıyan bir açıklama yapar. Bu açıklama *Organon* labirentine dalmak isteyen biri için çok faydalıdır. (Tricot, 1986, s. 22-23) Bu özelliği dolayısıyla *İsagoci* Latin dünyasında oldukça yaygınlık kazanmış ve kendisinden sonraki dönemi önemli ölçüde etkilemiştir.

Söz konusu eseri Grekçe'den Latince'ye ilk olarak Marius Victorinus (ö.

363) eksik olarak tercüme etmiştir. Daha sonra Boethius (ö. 524) onun tam ve aslına sadık bir çevirisini yapmış ve esere iki tane de şerh yazmıştır. *İsağoci* üzerine Grekçe ve Latince birçok şerh yapılmıştır. Bu kitabın bilinen en eski şerhi Ammonius'a (ö. 520) aittir. Porphyrios'un eserine şerh yazanlar arasında Ammonius'un talebeleri Philoponus (ö. 540) ile Olympiodorus'un (ö. 570) yanında; Elias (ö. 580), David (ö. y. 600) ve Stephanus'un (7. Y.y.) isimleri de yer alır. *İsağoci'*ye Süryaniler de oldukça ilgi göstermişlerdir. Süryaniler birkaç kez kendi dillerine tercüme ettikleri *İsağoci'*yi *Organon'*un başına yerleştirmişlerdir. (bkz. Özpılavcı, 2009, s. 110-111) Müslümanlar da mantığı ve *İsağoci'*yi bu kanaldan, yani Süryaniler üzerinden tevarüs etmişlerdir.

İsağoci ve Porphyrios hakkındaki bu açıklamalardan sonra *İsağoci* geleneğinin İslam kültüründe nasıl ortaya çıktığını anlamak için bir zemin oluşturması düşüncesiyle mantığın İslam dünyasına intikali ve medreselerde mantık öğretimi üzerinde durmak gerekir. Çünkü *İsağoci'*nin bir gelenek oluşturması, mantık öğretiminde onun bir hayli önemli fonksiyon icra etmesi sebebiyle olmuştur.

B. Mantığın İslam Dünyasına Girişi ve Medreselerde Mantık Öğretimi

Düşünme sürecinde, kurallarına uyulduğunda zihni hataya düşmekten koruyan Mantık bilimi, Miladi VIII. yy.'dan itibaren tercüme yoluyla İslam dünyasına girmiştir. Tercüme faaliyetleri sonunda mantık, İslam dünyasında esas alınan bir disipline dönüşmüştür. Bu süreçte Kindî (ö. 866), Fârâbî (ö. 950), İbn Sînâ (ö. 1037) ve Gazâlî (ö. 1111) olmak üzere birçok bilim insanı etkin rol oynamıştır. Özellikle, Gazâlî'nin İslam dünyasındaki birtakım mantık karşıtı hareketleri bertaraf edip mantığın İslam usul ilimlerine uygulanması gerektiğini söylemesi, bunun yanında şöhret bulmuş ifadesiyle "mantık bilmeyenin ilmine itibar edilemeyeceğini" ifade etmesi sonucu söz konusu ilim medreselerde yaygın olarak okutulmaya başlanmıştır.

Felsefe ve mantık İslam dünyasına tercüme yoluyla girmiştir. Emeviler'in son dönemlerinde başlayan söz konusu faaliyetler Abbasiler zamanında hız kazanmıştır. Bu süreçte en dikkat çekici olay Abbasi Halifesi Me'mun (ö. 833) tarafından *Beytü'l-Hikme'*nin kurulmasıdır. Bir tercüme evi olarak nitelenen bu yerde birçok eser çeşitli dillerden Arapçaya çevrilmiştir. Tercüme faaliyetleri sonucunda, Aristoteles'in mantık külliyatı ve Porphyrios'un *İsağoci'*si bazı şerhleriyle birlikte Arapça'ya aktarılmıştır. Tercüme olayını müteakiben dağınık ve hususi şekillerde yapılan felsefe ve mantık öğretimi, medreselerin kurulmasıyla belirli bir sisteme oturmuştur.

(Bingöl, 2012, s.14)

Medreseler, İslam dünyasında önemli eğitim kurumları olmuştur. Medreselerin kaynağı ya da doğuşu hakkında çeşitli fikirler ileri sürülmüş olsa da kurumsal birer yapı olarak medreselerin ortaya çıkışı Büyük Selçuklu devletinin veziri Nizamu'l-Mülk'ün (ö. 1092) çabalarıyla gerçekleşmiştir. Nizamu'l-Mülk, Sultan Alparslan'ın desteğiyle devletin maddi gücünü kullanarak Bağdat başta olmak üzere Isfahan, Belh, Merv, Nişabur, Basra ve Musul şehirlerinde Nizamiye medreselerinin kurulması için öncülük etmiştir. (Özaydın, 2007, s. 188; Güven, 1998, s. 126-127)

Söz konusu eğitim kurumlarında okutulan ilimlerden bahsedecek olursak; Bağdat Nizamiye Medresesinde ve muhtemelen diğer medreselerde okutulan başlıca ilimler şunlardır: Kur'an-ı Kerim ve Kur'an ilimleri, hadis, Şafi fikhî ve usulü, Eş'ari kelamı, Arap dili ve edebiyatı, riyaziye ve feraiz. Bu medreselerde genel başlıklar olarak hadis, fikh ve kelam ilimleri okutulurken; kişisel ilgiye bağlı olarak astronomi, matematik, belagat, tıp, aruz ve edebiyat gibi dersler de verilmekteydi. Başka bir araştırmaya göre ise Nizamiye medreselerinin programlarında dini ilimlerin yanında, felsefe, mantık, sarf-nahiv, matematik ve hey'et (astronomi) gibi ilimler yer almaktaydı. (Özaydın, 2007, s. 189; Güven, 1998, s. 139; Bingöl, 2012, s. 14)

Osmanlı medreselerindeki mantık eğitimi ve öğretimine gelince, söz konusu medreselerde okutulan mantık kitapları, önemli bir kısmı ile Osmanlı öncesi dönemin son devrelerine aittir. Osmanlı medreselerinde okutulan dersler esas itibariyle cüz'iyat denilen hesap, hendese, hey'et ve hikmet dersleri; alet ilimleri kabul edilen belagat, mantık, kelam, Arap sarf ve nahvi, dil ve edebiyat dersleri; ulum-ı âliye denilen tefsir, hadis ve fikh derslerinden oluşmaktaydı. Medrese ders kitapları İslam dünyasında meşhur olan, üzerine pek çok şerh ve haşiyelerin yazıldığı kitaplardı. (İşpirli, 2003, s. 329; Hızlı, 2008, s. 41)

Bu dönemdeki medreselerin çeşitli devrelerinde mantıkla ilgili, birçok müellifin eseri okutulmuştur. Osmanlılarda mantık ilmi, diğer ilimlere bir giriş olarak kabul edilmiştir. Öğrenciler medreselerde, alet ilimlerinden önce, kelimenin zatından bahseden sarfa başlardı. Bu ilimde belirli eserleri okuduktan sonra kelimenin irabını anlatan nahiv (gramer) ilmine geçirdi. Nahiv ilminden sonra mantık ilminde, medrese öğrencileri arasında meşhur olan adıyla *İsagoci*, *Hüsam-ı Kati*, *Muhyedin*, *Fenari*, *Şemsiyye*, *Tehzib*, *Kutbuddin Şirazi*, *Seyyid*, *Kara Davud*, *Sadüddin* ve *Şerh-i Metali* okunurdu. (İzgi, 1997, s. 51; Kayacık, 1999, s. 111-124)

Osmanlı medreselerinde mantık alanında adı en çok zikredilen eser,

Ebherî'nin *İsağoci*'si ve onun şerhleridir. Hatta, *İsağoci*, medreselerde okutulan mantık kitaplarının birincisidir. Ayrıca Ebherî'nin, mantık, fizik ve metafizik olmak üzere üç bölümden oluşan, üzerine birçok şerh ve haşiye yazılmış olan *Hidayetü'l-Hikme* adlı kitabı da Osmanlı medreselerinde okutulan eserlerdendir.

Medreselerde okutulan eserlerden bazıları şunlardır:

- 1-el-Es'iletü ve'l-Ecvibetü ala Mesleki'l-İmtihan (Tam Kayıtlı İsağoci).
- 2-Mukayyed Fenârî ala Kavli Ahmet³ (Tam Kayıtlı Fenârî ve Kavli Ahmet).
- 3-Mukayyed Cedid Muğni't-Tullab (Tam Kayıtlı Muğni't-Tullab).
- 4-Tahrîru'l-Kavaidi'l-Mantikiyye.
- 5-Şerh-u Risaleti'ş-Şemsiyye.
- 6-Haşiye ala Tahrîri'l-Kavaidi'l-Mantikiyye.
- 7-Abdü'l-Vehhab ale'l-Velediyye.
- 8-el-Hâvî lil-Habiyye.⁴

Bu kitaplar içerisinde yine merkezi kitap *İsağoci* ve onun şerhleridir. Söz konusu mantık kitaplarını içerik bakımından ana hatlarıyla incelediğimizde onların, *İsağoci*'nin birer açıklaması olduğunu görürüz. Şimdi, *İsağoci* ve yazarı hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

C. el-Medhal Olarak *İsağoci* ve Şehleri

Porphyrios'un *İsağoci*'si Arapçaya ilk defa Abdullah İbn Mufukaffa (ö. 759) tarafından eksik olarak tercüme edilmiştir. Kaynaklarda Eyyüb İbn Kasım er-Rakkî (ö. 840)'nin de *İsağoci*'yi tercüme ettiği kayıtlıdır. Bu eseri eksiksiz bir biçimde Ebu Osman ed-Dımeşkî (ö. 920) Arapçaya çevirmiştir. *İsağoci*, Arapçaya tercümesinden sonra İslam dünyasında ilgi görmüştür. (Özpilavcı, 2009, s. 111-112) Porphyrios'un eserinin Arapça tercümeleri, şerhleri ve özetleri ilk zamandan itibaren birbirini takip etmiştir. *İsağoci*, Müslüman mantıkçılar tarafından mantığa giriş, yani "el-medhal" olarak anlaşılmıştır. Tercüme devrinden sonra mantığa giriş anlamında telif *İsağoci*'ler kaleme alınmıştır. Bu çalışmalar İslam dünyasında günümüze kadar devam eden *İsağoci* geleneğini başlatmıştır.

İslam dünyasında ilk telif mantık ve felsefe kitabı yazan düşünür

³ Kimi zaman *Kul Ahmet* olarak adlandırılan bu eser, bazı nüshalarda *Kavli Ahmet* olarak isimlendirilmiştir.

⁴ Bu eserlerden ilk üçü *İsağoci* ve şerhlerinden oluşmaktadır. Dördüncü kitap Kutbuddin Râzî'ye, beşinci kitap ise Necmeddin Kazvini'ye aittir. Bunlardan son ikisi münazara kitabıdır.

Yakup b. İshak el-Kindi'dir (ö. 866). O, *İsagoci* olarak nitelenebilecek *Medhalu'l-Mantık* isimli telif bir eser kaleme almıştır. İbn Tayyib es-Serahsi (ö. 896), Ebu Bekir Zekeriyya er-Râzi (ö. 925) ve Ebu Bişr Matta b. Yunus (ö. 940) da benzer tarzda eserler kaleme almışlardır. (Bkz. Özpilavcı, 2009, s. 113) Daha sonra Fârâbî, İbn Sîna ve İhvan-ı Safa (10. yy.) da giriş anlamına gelen "Medhal", "Tavtî'e" gibi isimler altında birer *İsagoci* kaleme almışlardır. (Sarioğlu, 1998, s. 17-35)

İslam mantıkçıları *İsagoci* teriminin anlamı üzerine farklı açıklamalar yapmışlardır. Ehvânî'nin aktardığına göre Ebherî, *İsagoci* kelimesinin dört anlamından söz etmiştir. Bunlar: 1- Beş tûmeldir: Cins, tür, ayırım, hassa ve ilinti. 2- 'el-Medhal,' yani mantığa giriştir. 3- Bu kitabı ortaya çıkaran ve düzenleyen filozofun ismidir. 4- İlim öğrenen bir öğrencinin ismidir ki, hocasının ona her meselede, 'Ey *İsagoci*, durum şundan şundan ibarettir,' diyerek seslenmesinden mülhemdir. Bazı *İsagoci* şarihleri bu öğrencinin Aristoteles'in oğlu olduğunu iddia etmişlerdir. (Bkz. Ehvânî, 1992, s. 50-51; Sarioğlu, 1998, s. 39)

Ehvânî, daha sonra gelen mantıkçıların bu kelimeye farklı karşılıklar verdiklerini ifade etmiştir. Mesela, Hafnevî, bu ismin Aristoteles'in adı olduğunu ileri sürmüştür. Başka bir açıklama ise şöyledir: *İsagoci* üç kelimeden oluşur: İys (εσεις), sen; eğu/ego (εγώ), ben; ekî/ıcı (εκεί), orada, anlamına gelir. Bunların toplu manası; (otur), 'sen ve ben orada' (beş tûmelden bahsedelimdir). *İsagoci*'ye daha ilginç anlamlar verenler de olmuştur. Mesela Şeyh Alîş isminde bir şarih, 'yaygın olan anlayışa göre *İsagoci*, beş yapraklı bir güldür; güzellik olarak (böyle bir güle) benzediği için bu şekilde isimlendirilmiştir,' demiştir. (Ehvânî, 1992, s. 51)

Zamanla Arapça "medhal" kelimesi, Yunanca "İsaguci" kelimesine baskın çıkmış ve onun yerini almıştır. Miladi XIII. asırda Müslüman bilginlerden Ebherî, *İsagoci*'yi mantıktaki kısa eseri için isim olarak seçmiştir. (Kayacık, 1996, s. 4-5) Bunun yanında "medhal" ismini kullanmakla beraber Fârâbî ve İbni Sîna'nın yaptığı gibi *İsagoci* ismini olduğu gibi kullananlar da olmuştur. İslam dünyasında *İsagoci* denince Ebherî'nin kitabı akla gelir. Çünkü bu eser medreselerde ilme başlangıç kitabı olarak okutulmuştur. Bunun sebebi Ebherî'nin *İsagoci*'sinin öğretici (didaktik) tarzda başlangıç seviyesinde bir mantık terimleri sözlüğü niteliğinde olmasıdır. Bu özelliği nedeniyle *İsagoci* oldukça fazla rağbet görmüştür.

Bahsi geçen özelliği sebebiyle Ebherî'nin *İsagoci*'si üzerine yüze yakın şerh ve haşiyeye yazılmıştır. *İsagoci*'ye şerh yazan ilk bilginin Hüsam Kâtî (ö. 1359) olduğu kabul edilir. *İsagoci*'ye yazılan şerhlerden en meşhurları

arasında şunlar sayılabilir:

- 1- Hüsâmeddîn Hasan el-Kâtî (ö. 1358): *Şerhu İsağûcî*.
- 2- Sadettin Mesud b. Ömer et-Taftazânî (ö.1390): *Şerhu İsağûcî*.
- 3- Abdüllatif el-Acemî (ö. ?): *Şerhu İsağûcî*.
- 4- Seyyid Şerif Cürcânî (Ö. 1423) *Şerhu İsağûcî*.
- 5- Molla Fenârî (ö. 1431): *el-Fevâidü'l-Fenâriyye*.
- 6- Nureddîn Ali b. İbrahim eş-Şîrâzî (ö. 1457): *Şerhu İsağûcî*.
- 7- Burhanuddin Ebu'l-Hasen b. Ömer el-Bikâî (ö. 1480): *Tetmîmu İsağûcî*
- 8- Hayrettin el-Gâzevî el-Bitlîsî (ö. 1480): *Şerhu İsağûcî*.
- 9- Hocasade (ö. 1488): *Şerhu İsağûcî*.
- 10-Abdurrahman el-Ahderî (ö. 1575): *Süllemü'l-Münevrak*.⁵
- 11-Zekeriyya el-Ensârî (ö. 1520): *el-Matla' Şerhu İsağûcî*
- 12-Alemuddin Süleyman b. Abdurrahman el-Cerbî: (ö. 1540): *Takyidât alâ Metni İsağûcî*.
- 13-Hayreddîn Hıdır b. Ömer el-Atûfî (ö. 1546): *Şerhu İsağûcî*.
- 14-Hakîmşâh Muhammed b. Mübarek el-Kazvînî (ö. 1558): *Şerhu İsağûcî*.
- 15-Muslihuddîn Mustafa b. Şaban es-Sürûrî (ö. 1561): *Şerhu İsağûcî*.
- 16-Yanyalı Esad Efendi (ö. 1731): *Şerhu İsağoci*.
- 17-Dâvûd el-Karsî (ö. 1747): *Şerhu İsağûcî mine'l-Mantık*.
- 18-İsmail Gelenbevî (ö. 1790): *Şerhu İsağoci*.
- 19-Mahmut b. Hasan el-Mağnisevî (ö. 1807): *Muğni't- Tullâb*.
- 20-Ahıskalı Ebû Abdullah Ziyâuddîn (ö. 1813): *Mebâhicü'l- İhvân ve Menâhicü Kavânîni'l-Mîzân*.
- 21-Karaağaçlı Rüşdî Ahmed Efendi (ö. 1835): *Tuhfetü'r-Rüşdî*.
- 22-Ömer Feyzi et-Tokâdî (ö. 1849): *ed-Dürü'n-Nâcî alâ Metni İsağoci*.

⁵ Bu şerh kimi zaman "Süllemü'l-Münevrak" olarak adlandırılır. Bunun sebebi manzum olarak yazılan kitapta Arap dilindeki birtakım edebi incelikler sebebiyle "münevrak" kelimesindeki "n" ile "r" harflerinin yerlerinin değiştirilmesidir. Bunun sonucunda kitabın adı "Süllemü'l-Münevrak" olmuştur. Her iki kelime anlam bakımından aynıdır. İkisi de "parlak, süslü, tezyin edilmiş, bezenmiş, bir işin başlangıcı" gibi anlamlara gelir. Ayrıca şunu da ifade edelim ki bu eserin bir şerhinde kitabın adı "Süllemü'l-Münevrak" şeklinde harekelenmiştir. Kitabın adındaki söyleniş farklılığı ile ilgili bkz. Şeyh Hasan Kuveysinî, *Ala Metni's-Süllem fi İlmî'l-Mantık*. (Şeyh Hattab ed-Derevî eş-Şâfi, nşr.), Mısır, t.y., s. 15.

23-Bursalı Ahmed Sıdkı Efendi (ö. 1894): *Şerhu İsağoci*.

24-İskilipli Atıf Efendi (ö. 1926): *Mu'înü't-Talebe*.

İsağoci üzerine yapılan çalışmalardan sonra İsağoci ismi bilime giriş kitapları için bir tür adına dönüşmüştür. İslam kültüründeki yaygınlığından sonra *İsağoci*, orta çağın sonlarından itibaren Latince olmak üzere diğer Batı dillerine tercüme edilmeye başlanmıştır. Ebherî'nin *İsağoci*'si, Batı'da ilk olarak P.T. Novariensis tarafından Latinceye çevrilmiş ve 1625'te Roma'da basılmıştır. Daha sonra da İngilizce ve Türkçe'ye de tercüme edilmiştir. (Bingöl, 2000, s. 489)

Ebherî'nin *İsağoci*'sinin çeşitli Türkçe tercümeleri ve şerhleri vardır. Bunlardan bazıları şöyledir: Ahmet Fuat, *Miyar-ı Ulum* (1875); Hasan Manisevî, *Muallim Muğni't-Tullab* (1890); Şeyhzade Ali Haydar, *Hediyecik* (1891). (Öner, 1993, s. 137) Cumhuriyet döneminde ise tespitlerimize göre Ebherî'nin *İsağoci*'si birkaç defa Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Hüseyin Sarioğlu (İstanbul 1998) eserin edisyon kritiğini yapmasının yanında Türkçe'ye de çevirmiş, ayrıca Porphyrios, Fârâbî, İhvan-ı Safa, İbn Sînâ'nın *İsağoci*'leri ile muhteva ve özellikleri açısından karşılaştırmasını yapmış ve Ebherî'nin *İsağoci*'sinin şemasını çıkarmıştır. Diğer bir *İsağoci* tercümesi ise N.H. Yanık ve M. S. Çögenli (Erzurum 1999) tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkçede, son dönemde *İsağoci* ile ilgili yapılan başka çalışmalar da vardır. Bunlardan biri Ferruh Özpilavcı'nın kaleme aldığı *İsağoci ve Şerhi* (İstanbul 2017) isimli kitaptır.

Bu tarihsel bilgilerden sonra *İsağoci*'nin içeriğinden de bahsetmek gerekir. Ebherî'nin *İsağoci*'si özlü bir kitaptır ve kategorileri saymazsak mantığın bütün konularını içermektedir. Eserin içeriğine baktığımızda şunları görebiliriz. Müellif, girişte, kitabın mantık konusunda olup herhangi bir ilme yeni başlayanların bilmesi gereken hususları ortaya koymak için bu kitabı yazdığını ifade eder. Ardından, delalet, yani lafız mana ilişkisini ele alır. Mutabakat, tazammun ve iltizam olmak üzere üç delalet çeşidini tanımlar. Lafız ya da terim çeşitlerinden basit (müfret) ve bileşik (mürekkep) olanları örneklerle açıklar. Tümel (külli) ve tikel (cüz'î) terimleri üzerinde durur. Tümelerin ise özsel (zati) ve ilineksel (arazi) olarak ikiye ayrıldığını vurgular. Daha sonra cins, tür, ayırım, hassa ve ilintiden oluşan beş tümeli inceler. Böylece terim ve kavramları ortaya koymuş olur. Ardından tanımı (kavl-i şarih), daha sonra da önermeler (kazâyâ) konusunu ele alır. Önerme çeşitlerini özlü biçimde ortaya koyduktan sonra önermeler arası ilişkilerin alt başlıklarından biri olan çelişkiyi (tenakuz), ardından da döndürmeyi (aks) tanımlar ve örneklendirir.

Ebherî, böylece, klasik mantığın temel konusunu oluşturan kıyasa gelmiş olur. Kıyası tanımlayıp temel iki kıyas çeşidi olan kesin (iktirânî) ve seçmeli (istisnâî) kıyaslar üzerinde kısa biçimde durur. Kıyasın öğelerini tanımladıktan sonra kıyasın dört şeklinin nasıl ortaya çıktığını anlatır. Dört şekli tanımlar ve bunlardan birinci şeklin geçerli sonuç veren modlarını (kalıplarını/darplarını) örnekendirir. Kesin kıyasların ne tür öncüllerden kurulabileceğine işaret eder. Seçmeli kıyasa örnekler verir. Son kısımda burhan, cedel, hitabet, şiir ve mugalatadan oluşan beş sanat konusunu inceler. Burhanı (ispat) tanımlar, bu tarz ispatın kurulmasında gerekli olan altı farklı önermeyi örnekendirir. (Ebherî, 1998, s. 56-87)

İsağoci'nin, tümdengelimin en mükemmel şekli olan kıyası merkeze alan bir yapı arz ettiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bilindiği gibi Aristotelesçi mantık sisteminde asıl amaç kesin ispata ulaşmaktır. Bunun en iyi yolu da kıyastır. Bu sebeple kıyastan önceki konular onun için bir hazırlık niteliğinde iken kıyastan sonraki konular da bir anlamda kıyasın uygulama alanıdır. İşte Ebherî'nin kitabında bu sistem en kısa, en açık, en basit ve en öğretici tarzda ifadesini bulmuştur diyebiliriz. Burada *İsağoci*'nin yazarı olan Ebherî'nin hayatı hakkında bilgi vermek gerekir.

D. Porphyrios ve Ebherî'nin *İsağoci*'leri Aynı Kitap Mı?

Bazı çağdaş araştırmacılar bu eserin, Aristoteles'in *Kategoriler*'ine bir giriş ve sadece beş tümeli anlatan Porphyrios'un *İsağoci*'sinin bir muhtasarı, yorumu, kopyası ve adaptasyonu olduğunu iddia etmişlerdir. (Corbin, 2002, s. 41; Brockelmann, 1994, s. 5) İlk olarak Porphyrios'un *İsağoci*'sinin, Aristoteles'in *Kategoriler* kitabına bir giriş olduğunu belirtmek gerekir. Bunu, Porphyrios'un öğrencisi Chysaoros'a hitaben söylediği şu sözlerden anlıyoruz: "Aristoteles'in *Kategoriler* öğretisini öğrenmek için cinsin, ayırımın, türün, özelliğin ve ilineğin ne olduğunu bilmek zorunludur. Bu konuda sana çok kısa bir açıklama yapacağım ve az sözcükle, bir giriş niteliğinde olmak üzere, eski filozofların bu söylediklerini, pek derinlemesine araştırmaya yönelmeden ve daha yalın olanlara sadece şöyle bir dokunarak gözden geçirmeyi deneyeceğim." (Porphyrios, 1986, s. 31) Eserin Türkçeye de çevrilmiş olan Fransızca tercümesine yazdığı girişte J. Tricot da bu noktaya dikkat çeker ve bu yapıtın konusunun yalnızca beş tümeli incelemekten ibaret olduğunu belirtir.

Yukarıdaki iddiaları konu edindiği bir makalesinde H. R. Atademir konuyla ilgili şu tespitlerde bulunur: "Porphyrios'un *İsağoci*'sinin konusunu beş bütüncülün, yani cins, nev', ayırım, hassa ve ilintinin ne oldukları; bunların müşterek karakterlerinin, aralarındaki karşılıklı münasebetlerin ve

ayrılıkların tayini teşkil eder. Hâlbuki Ebherî'nin *İsagoci'si* münderecat ve tertip yönünden bu eserle hiçbir özdeşlik ve benzerlik arz etmez." (Atademir, 1948, s. 464) Çünkü Ebherî'nin eseri kategoriler hariç, mantığın bütün konularını içerir.

Aynı iddiaları ele alan Bingöl ise meseleye şöyle bakar: "Furfiryus'un *İsaguci'si* ile Ebherî'nin *İsagoci'si* arasındaki tek münasebet, Furfiryus'un kitabının temel konusunu teşkil eden beş tümelin Ebherî'nin *İsagoci'sinde* de çok kısa olarak yer almasıdır. Ebherî'nin eseri daha ziyade İbn Sina'nın *Uyunu'l-Hikme'sinin* ilk bölümünü teşkil eden *İsagoci'yi* hatırlatmaktadır. Nitekim her iki eser de mantığın bütün bölümlerini ihtiva etmekte, bu bölümlerden birini de beş tümel oluşturmaktadır. Ancak dikkatli bir şekilde incelendiğinde Ebherî'nin *İsagoci'sinin* *Uyunu'l-Hikme'deki* *İsagoci* bölümünün de kopyası olmadığı görülür. Mesela beş tümelin söz konusu edildiği yerlerde Ebherî bunları Furfiryus'un tertibine uygun olarak cins, tür, fasl, hassa ve araz diye sıralarken İbn Sina, cins, fasıl, tür, hassa ve araz şeklinde sıralar." (Bingöl, 2000, s. 488).

Ebherî'nin *İsagoci'sinin* İbn Sina'nın eserlerinin bir kısaltması olduğu yönünde de iddialar vardır. (Öner, 1993, 151). Ebherî'nin bir İbn Sina takipçisi olduğu bilinen bir gerçektir. Eserlerini kaleme alırken İbn Sina'nın kitaplarındaki planı da büyük ölçüde kendisine örnek almıştır. Ancak onun *İsagoci'sinin* ya da diğer eserlerinin İbn Sina'nın kitaplarının bir kısaltması olduğunu söylemek, doğrusu pek de yerinde bir tespit gibi görünmemektedir.

Dikkatlice incelendiğinde görüleceği üzere Ebherî'nin *İsagoci'si* iddia edildiği gibi ne Porphyrios'un kitabının bir yorumu, birtakım benzerlikler olsa da ne de İbn Sina'nın *Uyunu'l-Hikme'sinin* *İsagoci* bölümünün bir kopyası olmayıp kendisinden önceki mantık anlayışını yansıtan özlü, telif bir eserdir. Ebherî'nin *İsagoci'si* mantığın sekiz bölümünü içine alan, gereği kadar kısa bir eserdir. Mantıkçıların şerh, haşiye, ta'lîk yazın kültürü ile itibar ettikleri bu eser, Anadolu Selçuklularının son döneminden, yani miladi 1200'lü yılların sonundan başlamak üzere Osmanlı bilim havzasında ve günümüzde de yaklaşık yedi asrı aşkın bilginlerin mantık anlayışı, eğitim ve öğretimlerinde etkili olmuş ve halen de olmaya devam etmektedir.

Sonuç

İlme başlangıç kitabı olarak nitelenebilecek *İsagoci* ilk olarak Porphyrios tarafından kaleme alınmıştır. Bu kitap mantığın İslam dünyasına intikal etmesiyle ilme giriş kitabı olarak Arapçaya tercüme edilmiştir. Kitap daha sonraları adı mahfuz tutulmak kaydıyla İslam mantıkçılarının elinde

farklı bir hüviyet kazanmıştır. Porphyrios sadece beş tümeli ele almasına karşılık İslam mantıkçıları yazdıkları *İsağoci*'lerde mantığın bütün konularını incelemişlerdir.

Kuruldukları zaman diliminden günümüze kadar bazı kopukluklar olsa da medreselerde sarf ve nahiv ilminden sonra mantık okutulduğu söylenebilir. Bu ilimde esas alınan kitap ise Ebherî'nin *İsağoci* isimli eseridir. İslam dünyasında Ebherî'nin *İsağoci*'sine, yazıldığı günden itibaren her dönemde eğitim öğretim noktasında klasik mantığın baş eserlerinden biri gözüyle bakılmıştır. Gerek felsefi gerekse de dini ilimlerde *İsağoci*'nin günümüze dek etkisi göz önünde bulundurulduğunda eserin gördüğü ilgi dikkatte şayandır. Ebherî'den önce de *İsağoci* ya da *Medhal* isiminde benzer kitaplar yazılmıştır. Ancak bunlardan hiçbiri, en azından medrese müfredatında, *İsağoci* kadar etkili olmamıştır. Bu çalışmanın etki gücünün sebebinin ne olduğu sorusu akıllara gelebilir. Belki de bu soruya verilecek en güzel cevap; Ebherî'nin, söz konusu kitapta klasik mantığı, başka ilim dallarında örneğine az rastlanır biçimde, gereği kadar özlü bir metinle en sistematik ve en öğretici tarzda ortaya koymuş olmasıdır.

Ebherî'nin *İsağoci*'si İslam düşüncesinin şekillenmesinde belirli ölçüde etkin olmuştur. Şöyle ki klasik mantığın ana konusunu oluşturan kıyas, İslam hukuku ve kelamında dikkate alınan temel delil getirme, kanıtlama ve çıkarım yapma araçlarından biri olarak kabul edilir. Bilindiği gibi klasik mantıkta kıyas, tümdengelim en mükemmel biçimi olarak ele alınır ve işlenir. Bu çıkarım tarzında tümelden tikele geçiş yapılır. Bunu en özlü biçimde ortaya koyan eserlerin başında *İsağoci* gelir.

KAYNAKÇA

- ATADEMİR, H. R. (1948). Porphyrios ve Ebherî'nin İsağoci'leri. *Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi*, VI(5), 461-468.
- ATAY, H. (1980). Medreselerin Gerilemesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24, 15-56.
- BİNGÖL, A. (1994). Ebherî. *DİA*, Cilt: 10, İstanbul: TDV.
- BİNGÖL, A. (2000). İsağüci. *DİA*, Cilt: 22. İstanbul: TDV.
- BİNGÖL, A. (2012). Uyanış Döneminde İslam Kültür Evreninde Mantık Geleneğinin Oluşumu. *Felsefe Dünyası*, 56, 3-23.
- BROCKELMANN, C. (1994). Ebherî. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 4, İstanbul: MEB.
- BROCKELMANN, C. (1948). Ebher. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 4, İstanbul: MEB.

- CORBİN, H. (2002). *İslam Felsefesi Tarihi*. (A. Arslan, çev.), Cilt: 2, İstanbul: İletişim.
- ÇOTUKSÖKEN, B. (1986). Porphyrios ve Tümeleler Sorunu. *Isagoge* içinde (s. 11-21), İstanbul: Remzi Kitabevi.
- EHVÂNÎ, A. F. (1952). *İsagoci li Furfiryus el-Sûrî nakl Ebî Osman el-Dımeşkî*, Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye.
- ESİRÜDDİN el-EBHERÎ. (1998). *İsagûcî*. (H. Sarıoğlu, nşr. ve çev.), İstanbul: İz.
- GÜVEN, İ. (1998). Türkiye Selçuklularında Medreseler. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 31(1), 125-145.
- HIZLI, M. (2008). Osmanlı Medreselerinde Okutulan Dersler ve Eserler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 25-46.
- İŞPİRLİ, M. (2003). Medrese. *DİA*, Cilt: 28. Ankara: TDV.
- İZGİ, C. (1997). *Osmanlı Medreselerinde İlim*. Cilt: 1, İstanbul: İz.
- KAYACIK, A. (1999). Osmanlı Medreselerinde Mantık Eğitimi Üzerine. *İslamiyat*, 2(4), 111-121.
- KAYACIK, A. (1999). Ebherî'nin İsagoci'sinin İlk Şerhleri. (Yayımlanmamış doktora tezi) Erciyes Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- KÖZ, İ. (1999). İslam Mantık Külliyyatının Teşekkülü. *Felsefe Dünyası*, 30, 91-112.
- KÖMÜRCÜ, Kâmil. (2015). Esîrüddin el-Ebherî. *Doğudan Batıya Düşüncenin Serüveni* içinde (Ed. İsmail Çalışkan), Cilt: 6, İstanbul (s. 791-810): İnsan.
- MEHMET FEVZİ EDİRNEVÎ (h. 1306). *Seyfu'l-ğullâb şerh-u Muğni't-Tullab*. İstanbul: Y.y.
- MEHMET FEVZİ KUREYŞİZEDE (t.y.). *Fethu'r-râcî fi-şerh-i İsagoci*. İstanbul: Y.y.
- MUHAMMED Rüşdî Karaağacî (1250). *Tuhfetü'r-Rüşdî* (İsagoci Şerhi). İstanbul: Y.y.
- ÖMER FEYZİ TOKADÎ (1312). *ed-Dürri'n-nâcî ala metn-i İsagoci*. İstanbul: Y.y.
- ÖNER, N. (1993). *Felsefe Yolunda Düşünceler*. Ankara: MEB.
- ÖNER, N. (1967). *Tanzimattan Sonra Türkiye'de İlim ve Mantık Anlayışı*, Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- ÖZPİLAVCI, F. (2009). Ebü'l-Ferec İbnü't-Tayyib'in *Eisagoge* Şerhi. *Sakarya*

Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19, 105-149.

PORPHYRIOS. (1986). *Isagoge*. (B. Çotuksöken, çev.), İstanbul: Remzi Kitabevi.

SARIOĞLU, H. (2001). Ünlü Türk Mantıkçısı Ebherî ve Mantık Kuralları Risalesi. *İlmi Araştırmalar*, 11, 151-165.

SARIOĞLU, H. (1998). Mantık Tarihinde İsağoci Geleneği ve Ebherî'nin İsağucî'si. *İsağucî: Mantığa Giriş* içinde (s. 9-43). İstanbul: İz.

ŞEYH HASAN KUYEYSİNİ. (t.y.). *Ala Metni's-Süllem fi İlmî'l-Mantık*. (Şeyh Hattab ed-Derevî eş-Şâfi, nşr.), Mısır: Y.y.

TIRICOT, J. (1986). Jean Tricot'un Tanıtma Yazısı. *Isagoge* içinde (s. 21-23), (B. Çotuksöken, çev.), İstanbul: Remzi Kitabevi.

ZELLER, E. (2001). *Greک Felsefesi Tarihi*, (A. Aydoğan, çev.), İstanbul: İz.

bilimname XXXVI, 2018/2, 60-62

Arrival Date: 21.06.2018, Accepting Date: 13.09.2018, Publishing Date: 31.10.2018
doi: <http://dx.doi.org/10.28949/bilimname.435356>

THE TRADITION OF *ISAGOGE* IN THE HISTORY OF LOGIC

© Kamil KÖMÜRÇÜ^a

Extended Abstract

Logic as a systematic science, first appeared in the Ancient Greek world during the third and fourth centuries B.c. Logic is an independent science but it has been seen as a “organon” for learning other sciences. Logic has been attributed great importance because of this feature. For this reason special emphasis has been placed on teaching of logic. Some books have been written for this purpose.

From the past to the present the book named *Isagoge* has an important place in teaching of logic. *Isagoge* was written by Porphyrios as an introduction to the *Categorias*, book of Aristotle. Five universal concept have been examined in *Isagoge*. At the same time this book is the work of the first emergence of the problem of universals.

Isagoge influenced the later period. This book has created a special tradition. This effect comes from translating it from Greek to Latin. Marius Victorinus first translated *Isagoge* from Greek into Latin. But his translation is not complete. Then Boethius made his full and original translation and wrote two comments to *Isagoge*. Many commentaries were made on the work of Porphyrios in Greek and Latin. The oldest known interpretation of this book was made by Ammonius. Among the commenters of Porphyrios' *Isagoge* are: Philoponus, Olympiodorus, Elias and Stephanus. In the following periods, the Syriacs were very interested in *Isagoge*. They translated this book several times into their own language. Syriac logicians have placed *Isagoge* at the introduction of *Organon*.

Logic science was then passed on to the Muslims through the Syrians. Muslims have accepted sciences such as philosophy and logic after great debates. The reason for the scientific discussion is that these sciences are

^a Assoc Prof., Cumhuriyet University Theology Faculty, kkomurcu@cumhuriyet.edu.tr

foreign sources. In the following period, logic is taught in the madrasas especially under the influence of Ghazali.

Isagoge has been translated into Arabic with the introduction to the logic in Islamic world. Abd-Allah Ibn al-Mukaffa first translated *Isagoge* of Porphyrios into Arabic. But his translation is incomplete. This book has been translated into Arabic as a whole by Abu Uthman al-Dimeshqî. In later periods *Isagoge* was translated into Arabic many times. After the translation period original works were written in Islamic World. Muslims have done much study with name *Isagoge*. Because *Isagoge* means introduction, Muslims sometimes said “al-madhal” to such works. In this sense, it is said that the first original *Isagoge* author is al-Kindi. He wrote an introduction book entitled *al-Madhal al-Mantiq*. Ibn Tayyib al-Sarahsi, Abu Bakr al-Zakariyya al-Râzi and Ebu Bishr Matta b. Yunus wrote similar works in the same way. Later, al-Farabi, Avicenna and Ikhvan al-Safa also wrote *Isagoci*.

Over time, the word “al-madhal” in Arabic dominated the Greek word “*Isagoge*” and replaced him for a long time. In the 13th century, one of the Muslim writers chose *Isagohr* as a name for his short piece of logic and make its learn as much as the day. This author's name is Athîr al-Din al-Abharî and his book name is *Isagoge fî al-Mantiq*. He gave this name to his study, influenced by the book of Porphyrios. In addition to this, the use of the name “al-madhal”, as well as the use of *Isagoge*, like al-Farabi and Avicenna. Al-Abharî also named his book *Isagoge* and famous with this name. In the Islamic world name of this book of al-Abharî comes to mind when called *Isagoge*. Because this work has been taught as introduction to science for centuries in madrasas. So much work has been done on *Isagoge* that after a certain point the name of this book has become a kind of name for introduction books. *Isagoge* has been working in the hands of Islamic logicians and has gained a original status in Arabic in Islamic culture.

A large number of commentaries and glossa have been written on *Isagoge*, which is written by al-Abharî. As a result, the *Isagoge* tradition emerged in the Islamic World. This tradition continued from the 13th century, even if there were some disconnections. The most basic reason why this work constitutes a tradition is that it has been written in didactic style. In *Isagoge*, the logic matters are fairly easy to understand for beginners.

In the Islamic world, this style has been continued with the commentaries and glossa of *Isagoge*. The first known commentary of *Isagoge* was made by Husam al-din Kâtî who lived in the fourteenth century. Muhyi al-din et-Tâlîshi, one of the fifteenth century authors, wrote this a glossa. So that a

tradition that has been going on day by day has emerged. As a result, both *Isagoge* and its commentaries, as well as other books of similar style, have spread to every corner of the Islamic world.

Keywords: Logic, Logic teaching, Isagoge, Porphyrios, Al-Abharî.

